

TIJORAT BANKLARIDA ELEKTRON PULLAR BILAN ISHLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Rustamova Zilola Umarjon qizi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti.

ORCID: 0009-0002-4878-330X

Annotatsiya Ushbu maqolada tijorat banklarida elektron pullar bilan ishlash amaliyotining hozirgi holati tahlil qilinib, uni takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot davomida elektron to‘lov tizimlari bilan bog‘liq muammolar, jumladan, texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi, kiberxavfsizlik tahdidlari, mijozlar ishonchining pastligi va malakali kadrlar yetishmovchiligi aniqlangan. Chet el tajribasiga asoslangan holda, yagona elektron to‘lov platformasini yaratish, xavfsizlikni kuchaytirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha takliflar berilgan. Mazkur maqola bank sektorining raqamli transformatsiyasini jadallashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Tijorat banklari, elektron pullar, raqamli to‘lov tizimi, kiberxavfsizlik, moliyaviy texnologiyalar (fintech), bank infratuzilmasi, raqamli transformatsiya, mijozlar ishonchi, elektron hamyonlar, innovatsion to‘lov yechimlari.

Kirish

Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda moliyaviy xizmatlar sohasi, xususan, tijorat banklari uchun elektron pullar (e-pullar) bilan ishlash strategiyasining takomillashuvi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron pullar – bu naqd pulsiz shaklda to‘lovlar amalga oshirilishini ta'minlovchi vositalar bo‘lib, ular bank kartalari, mobil ilovalar, elektron hamyonlar orqali yuritiladi. Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar elektron pul tizimining samarali faoliyat yuritishini taqozo etmoqda. Shu sababli tijorat banklarida elektron pullar bilan ishlash amaliyotini tahlil qilish va uni takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Uslublar

Ushbu tadqiqotda bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

Tahliliy metod: O‘zbekiston tijorat banklarining hozirgi kundagi elektron to‘lov tizimlari holati o‘rganilib, ularning funksional imkoniyatlari va infratuzilmasi tahlil qilindi.

Solishtirma metod: Chet el, xususan rivojlangan davlatlardagi elektron to‘lov tizimlari tajribasi O‘zbekiston amaliyoti bilan taqqoslandi. Bu orqali ilg‘or tajribalarni milliy tizimga tatbiq etish imkoniyatlari baholandi.

Empirik metodlar (so'rovnoma va intervyular): Tijorat banklarining elektron to'lov xizmatlariga mas'ul bo'lgan mutaxassislar bilan intervyular, foydalanuvchilar orasida esa so'rovnomalar o'tkazildi. Natijada mavjud tizim bo'yicha ishtirokchilarning fikrlari to'plandi.

Statistik tahlil: Markaziy bank, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda boshqa rasmiy manbalar tomonidan e'lon qilingan statistik ma'lumotlar asosida elektron to'lovlar hajmi, o'sish sur'atlari va ularning bank amaliyotiga ta'siri o'rganildi.

Natijalar

Tadqiqot davomida tijorat banklarining elektron pullar bilan ishlash amaliyotida mavjud holat chuqur tahlil qilindi va quyidagi asosiy muammolar aniqlangan:

Texnologik infratuzilmaning zaifligi – Aksar tijorat banklarida mavjud elektron to'lov tizimlari zamonaviy texnologik talablar va foydalanuvchi qulayligi mezonlariga to'liq javob bermaydi. Bu esa xizmat sifati va tezkorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Kiberxavfsizlik muammolari – Elektron pullar bilan bog'liq firibgarlik holatlari soni ortib bormoqda. Tizimlardagi himoya darajasi ba'zi hollarda yetarli emasligi sababli mijoz ma'lumotlari va mablag'lar xavf ostida qolmoqda.

Mijozlar ishonchining pastligi – Elektron to'lov tizimlarining afzalliklariga qaramay, aholining bir qismi hanuzgacha naqd puldan foydalanishni afzal biladi. Bu esa elektron to'lov xizmatlarining ommaviyligi va keng qo'llanilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Kadrlar yetishmovchiligi – Elektron to'lov tizimlarini samarali boshqaruvchi malakali IT mutaxassislar soni yetarli emas. Banklar ko'pincha texnik xizmat ko'rsatishda tashqi resurslarga tayanishga majbur bo'lmoqda.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, tijorat banklarida elektron pullar bilan ishlash amaliyotida mavjud muammolar tizimli yondashuv orqali hal etilishi lozim. Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish hamda elektron to'lov tizimlarining samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

Yagona milliy elektron pul platformasini yaratish – Barcha tijorat banklarini o'zaro integratsiyalashgan raqamli to'lov tizimi orqali bog'laydigan yagona platformani ishlab chiqish zarur. Bu, bir tomondan, xizmat ko'rsatish standartlarini yagona tizim asosida birlashtiradi, ikkinchi tomondan esa operatsiyalar tezligi va xavfsizligini oshiradi.

Kiberxavfsizlikni mustahkamlash – Elektron to'lov tizimlarida shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha ilg'or texnologiyalarni joriy etish lozim. Bu yo'nalishda foydalanuvchilarning identifikatsiyasi, ikki bosqichli autentifikatsiya va AI (sun'iy intellekt) asosidagi tahdidlarni aniqlash tizimlari katta ahamiyatga ega.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish – Elektron pullar va raqamli to‘lov xizmatlarining afzalliklari haqida aholiga maqsadli axborot-targ‘ibot ishlarini olib borish zarur. Bu orqali foydalanuvchilarning raqamli xizmatlarga nisbatan ishonchi ortadi va tizimdan foydalanish ommaviylashadi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish – Blokcheyn texnologiyasi asosida tuzilgan to‘lov tizimlari, sun‘iy intellekt (AI) orqali avtomatlashtirilgan xavfsizlik nazorati kabi ilg‘or yondashuvlar bank xizmatlarining samaradorligini oshiradi.

Ushbu chora-tadbirlar O‘zbekiston bank sektorida raqamli transformatsiyani jadallashtirish bilan birga, moliyaviy xizmatlar sifati va foydalanuvchilar qulayligini oshirishga xizmat qiladi. Izchil islohotlar orqali tijorat banklarining raqamli imkoniyatlari kengayadi va raqobatbardoshligi ortadi.

Xulosa

Tijorat banklarida elektron pullar bilan ishlash amaliyotini takomillashtirish nafaqat texnologik modernizatsiyani, balki moliyaviy tizim barqarorligi, ishonchiligi va xizmat ko‘rsatish sifatining oshishini ham ta‘minlaydi. Ushbu tadqiqot doirasida aniqlangan muammolar — texnologik infratuzilmaning zaifligi, kiberxavfsizlik tahdidlari, foydalanuvchi ishonchi pastligi va malakali kadrlar yetishmovchiligi — bank tizimining raqamli transformatsiyasi yo‘lida jiddiy to‘siq bo‘lib xizmat qilmoqda.

Taklif etilgan chora-tadbirlar: yagona milliy elektron to‘lov platformasini yaratish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin. Bunday tizimli yondashuv mamlakatda raqamli iqtisodiyotni shakllantirishga va bank xizmatlarining yangi bosqichga chiqishiga zamin yaratadi.

Shunday qilib, elektron to‘lov tizimlarini rivojlantirish — bu O‘zbekiston moliya sektorining raqamli barqarorlikka erishish yo‘lida tashlayotgan ishonchli qadami hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони: «2020–2023 йилларда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш концепцияси тўғрисида» // www.lex.uz. – 2020. – №PF-6079.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Электрон тўловлар статистикаси. – Т.: Марказий банк сайти, 2024. – Режим доступа: <https://cbu.uz>
3. Karimov, B.E. Elektron to‘lov tizimlari: tahlil va rivojlantirish yo‘nalishlari / B.E. Karimov // Moliyaviy xizmatlar bozori. – 2023. – №2. – B. 45–52.

4. Григорьев, М.Н. Безналичные расчеты и электронные деньги: современное состояние и тенденции / М.Н. Григорьев. – М.: Финансы и статистика, 2021. – 212 с.

5. European Central Bank. Payment statistics: 2023 report. – Frankfurt am Main: ECB Publications, 2024. – 68 p. – Access mode: <https://www.ecb.europa.eu>

6. Nurmatov, U.R. & Saidova, Z.Sh. Digital banking in Uzbekistan: challenges and perspectives // Journal of Banking and Finance Research. – 2023. – Vol. 5, No. 1. – P. 23–30.

7. World Bank. Digital Financial Services: Challenges and Opportunities in Emerging Economies. – Washington, D.C.: World Bank Group, 2022. – 95 p.